

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**АРХЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ
2017**

Головний редактор
БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія
БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук
ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук
ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.
ІВАКІН Гліб Юрійович (†), член-кореспондент НАН України, проф.
КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук
ЛИТВИНЕНКО Роман Олександрович, д-р іст. наук, проф.
МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.
ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.
ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук
САПОЖНИКОВ Ігор Вікторович, д-р іст. наук
СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.
ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.
ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України

Прийм матеріалів:
Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12
м. Київ 04210
e-mail: adu.iananu@gmail.com
факс (044) 418-33-06

Виходить за підтримки
ВГО «Співка археологів України»

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — Київ: ІА НАН України, 2019. — 390 с.
ISBN 978-617-7810-01-7

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 904(477)

В оформленні обкладинки використано фото курганів на правому березі р. Сіверський Донець нижче схилом від Бахмутської траси (Бахмутка) поблизу с. Довге Слов'яносербського р-ну Луганщини (з відео Є. Ланга для публікації: S. Telizhko, S. Hardy «In the Line of Fire: the Situation with Archaeological Objects in Eastern Ukraine») та фото фрагменту аттичного чорнофігурного кратеру кола Лідосу (див.: В. Крутілов, Д. Чистов «Роботи Березанської експедиції у 2016 р. (ділянка «О-Західний»)), с. 166, рис. 3).

ISBN 978-617-7810-01-7

© Інститут археології НАН України, 2019
© Автори статей, 2019

Редактор: О. О. Білинський; оформлення обкладинки: А. В. Панікарський; верстка: С. А. Горбаненко

Підписано до друку 7.05.2019 р. Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. Обл.-вид. арк. 47,7.

Ум. друк. арк. 45,4. Тираж 300 прим. Зам.

Інститут археології Національної академії наук України; 04210, м. Київ, проспект Героїв Сталінграда, 12; www.iananu.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

Тираж видруковано: ПП «Видавництво «Стародавній Світ»; тел.: (044) 599-34-43; e-mail: books@ancientry.org; www.ancientry.org

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3991 від 24.02.2011 р.

На сьогодні збереженість фортеці добра. Фортифікації в плані являють собою захищений за системою рів—вал квадрат, який — з урахуванням фортифікаційних елементів — складає розміри близько 230 × 230 м. Прохід до внутрішнього дворища фортеці влаштований в північно-східній експозиції укріплення. Південно-східна та південно-західна куртини додатково захищені рavelінами. На кутах периметру збудовані бастіони. Простежується занижений рівень денної поверхні відносно основного майданчика внутрішнього дворища з внутрішньої сторони валів, в периметрі бастіонів та в центральній частині фортеці. Дворище становить площу більше 1,5 га.

Дворище засаджене деревами.

Фортеця Святого Іоанна розташована за 2 км на схід від с. Іванівське (до 2016 р. — Октябрське) Красноградського р-ну Харківської обл. (рис. 6). У топографічному відношенні фортифікації влаштовані на плато межиріччя річок Берестовенька та Берестова, поблизу впадіння останньої, що являло собою допоміжну перепону на підступах супротивника.

Від форту в західному і в північно-східному напрямках збереглися ділянки лінії укріплень з влаштованими на них реданами.

На сьогодні збереженість фортеці добра. Фортифікації в плані являють собою захищений за системою рів—вал квадрат, який — з урахуванням фортифікаційних елементів — складає розміри близько 230 × 230 м. Прохід до внутрішнього дворища фортеці влаштований в північно-західній експозиції укріплення. Південно-східна та південно-західна куртини допоміжно захищені рavelінами. На кутах периметру збудовані бастіони. Простежується занижений рівень денної поверхні відносно основного майданчика внутрішнього дворища з внутрішньої сторони валів, в периметрі бастіонів та в центральній частині фортеці. Дворище становить площу більше 1,5 га.

Фортеці Української лінії, як ми можемо спостерігати, намагались влаштувати на відстані 20—30 км одна від одної, що відповідало пробігові коня на максимальному ході. При нагоді використовувались захисні можливості місцевості. На особливо небезпечних відносно штурму напрямках куртини допоміжно прикривалися рavelінами. Планувальна структура та профілювання оборонних споруд були виконані за системою фортифікації Вобана. Розміри фортець загалом були близькими одна до одної і їх внутрішня захищена площа коливалась в межах 1,2—1,5 га.

І. Сніжко, Л. Бабенко

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ БІЛЯ с. КАМ'ЯНКА

Експедиція Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова продовжила дослідження пізньопалеолітичної стоянки біля с. Кам'янка Ізюмського р-ну Харківської обл. Пам'ятка розташована на мисі, що є високою горизонтальною терасою, при впадінні в р. Сіверський Донець невеличкої правої притоки р. Суха Кам'янка (рис. 1: А). Стоянку відкрито під час розвідок 2004 р., загальна розкопана площа становить 182 м², колекція крем'яних артефактів налічує близько 9 тис. предметів.

Культурний шар визначається рівнем поширення знахідок, розтягнутий по вертикалі, не має специфічного забарвлення, представлений розщепленим кременем, фрагментами кісток тварин, дрібними шматочками вохри. Найбільша концентрація

знахідок спостерігається частково в темно-коричневому, світло-коричневому та жовтуватопалевому суглинку, окремі артефакти зустрічаються також в гумусовому горизонті та в типовому лесі. На ділянках, де можна простежити рівень первинного відкладання знахідок, він корелюється з жовтуватопалевим суглинком, що відноситься до верхньопричорноморського підгоризонту. У цьогогорічному розкопі біля південної стінки зафіксовано межу, де культурний шар було знищено оранкою. За результатами попередніх спостережень, давня денна поверхня мала крутіший схил в бік річок Сіверський Донець та Суха Кам'янка, у порівнянні з сучасним рельєфом.

Крем'яні знахідки мають добрий стан збереженості, не обкатані, поверхня вкрита

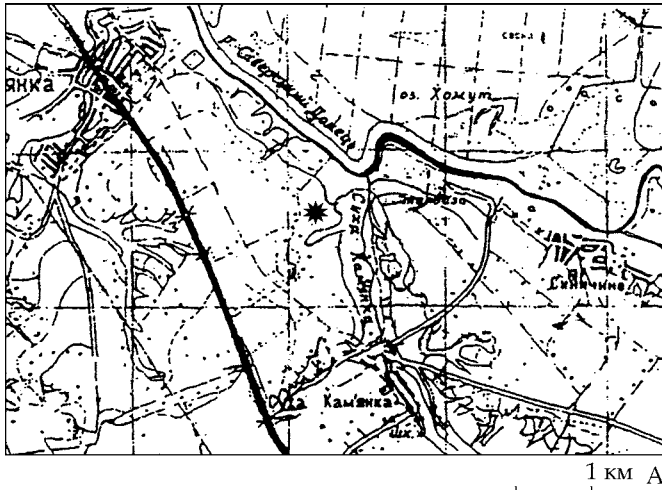
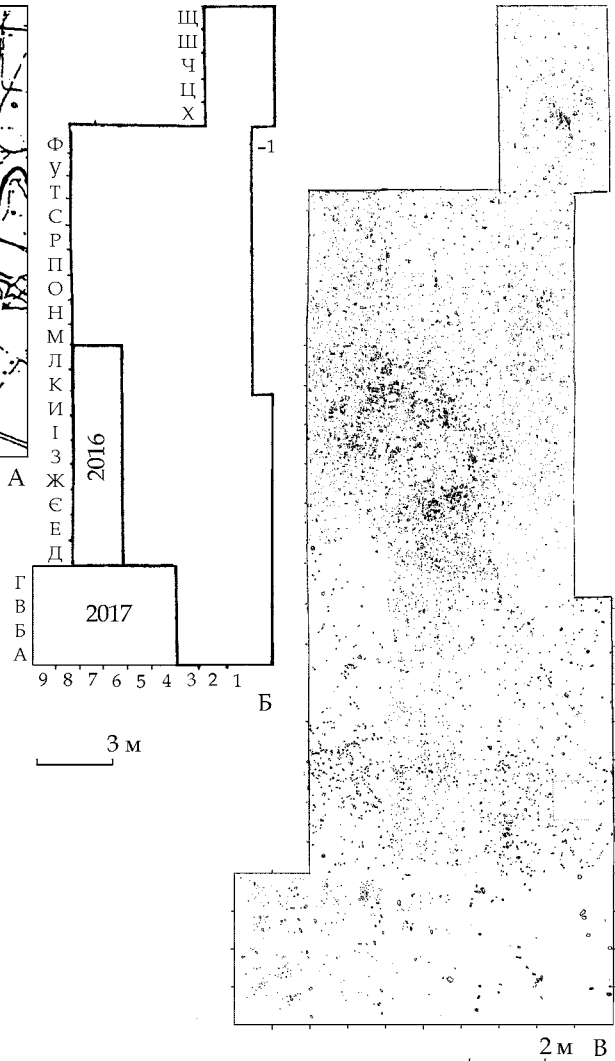

Рис. 1. Кам'янка: А – місце розташування стоянки; Б – ділянки, досліджені в 2013, 2014, 2016, 2017 рр.; В – загальний план розташування знахідок

шаром патини від молочно-білої до блакитно-димчастої. У якості сировини використовувався темно-сірий, майже чорний напівпрозорий крейдяний високоякісний кремій місцевого походження.

Метою робіт 2017 р. було дослідження південної частини поширення культурного шару. Ділянка площею 24 м² на загальній сітці квадратів має позначки 4–9/А–Г (рис. 1: Б). Пам'ятка досліджується суцільною площею, з використанням методики розкопок шару умовними горизонтами з фіксацією артефактів на місті знахідки.

Із розкопу походить колекція із 278 артефактів, що нерівномірно розміщені на його площі (рис. 1: В). Найбільш насиченими виявилися квадрати 8–9/Б та 6–7/Г. У квадраті 6/Г на невеликій площі було знайдено велику кількість лусочок та два фрагменти мікропластинок з притушленим краєм

(один – фрагмент вістря). Чітких скупчень крем'яні знахідки не утворюють. Колекція артефактів представлена нуклеусами, продуктами розщеплення та знаряддями із вторинною обробкою (рис. 2). Нуклеус

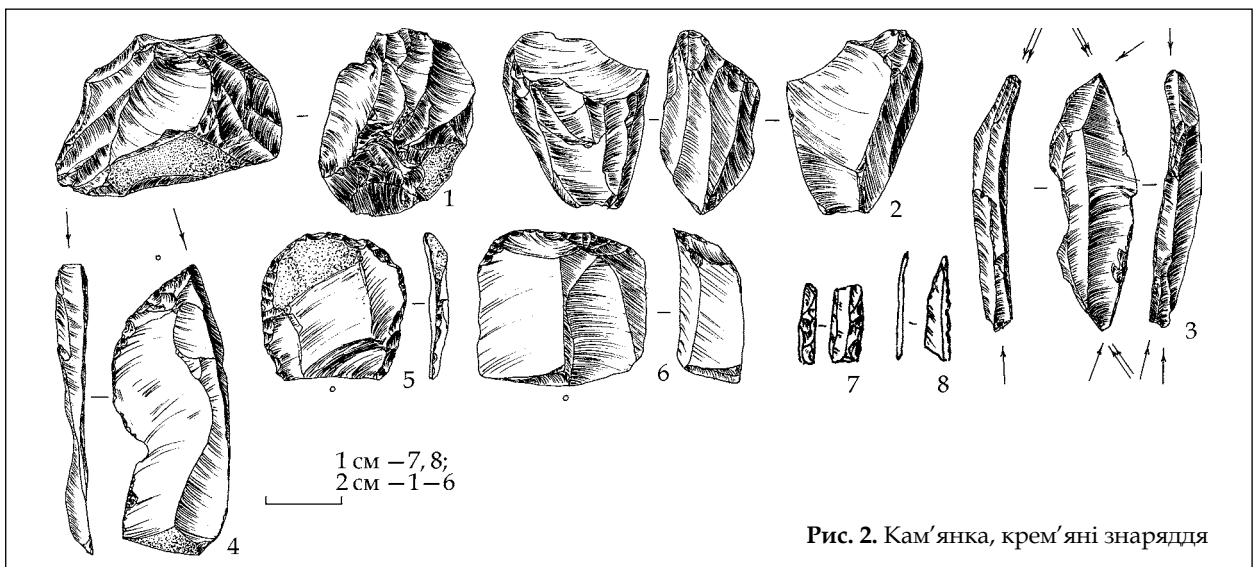

Рис. 2. Кам'янка, крем'яні знаряддя

двохплощадковий на початковій стадії використання був знайдений в чистому лісі, нижче рівня залягання основного горизонту знахідок. Процес розщеплення представлений дев'ятьма сколами формування та підправки нуклеусів, одинадцятьма реберчастими сколами підживлення різних розмірів. Відщепів 42, з них 3 — первинні, 11 напівпервинні та 14 — пластинчасті; пластинок та їх фрагментів — 13, мікропластинок та їх фрагментів — 5. Також зафіксовано 118 лусочок та 73 уламки. Знаряддя із вторинною обробкою представлені трьома різцями: боковим, косоретушним боковим та подвійним, а також двома фрагментами мікропластинок з притупленим краєм. У розкопі також знайдено дрібний фрагмент кістки (в лісі) та кілька лусочок і уламків кременю зі слідами перебування у вогні.

Навколо розкопу зібрано підйомний матеріал, який за характером крем'яної сировини та техніки розколювання ідентичний кременю з культурного шару. У колекції представлені два нуклеуси: кубовидний чотириплощадковий та двохплощадковий торцевий; 32 сколи формування та підправки нуклеусів; 33 відщепи, з них 8 з ділянками жовтої кірки та 13 — пластинчасті; 5 фраг-

ментів пластин та 16 фрагментів пластинок. Знаряддя представлені кінцевим скребком на напівпервинному пластинчастому відщепі.

Основним результатом цього річного досліджень, крім поповнення вже існуючої колекції новими артефактами та планіграфічних спостережень, є встановлення межі, за якою культурний шар знищений оранкою. Отже, розкоп у південному напрямку закласти немає сенсу і подальші дослідження будуть продовжені в західному та південному напрямку, від ділянок, розкопаних у попередні роки.

На тому ж місі, приблизно за 200 м на захід від стоянки, що досліджується, зібрано підйомний матеріал. До колекції входять: 2 трьохплощадкові та 1 двохплощадковий нуклеуси, 6 сколів формування та підправки нуклеусів, 4 відщепи, з них 3 — напівпервинні; пластинки: 3 цілі та 4 фрагменти, а також скребок кінцевий на масивному сколі. За зовнішніми ознаками цей матеріал дуже нагадує той, що походить з розкопу. У наступному польовому сезоні, крім планових досліджень площі стоянки, планується закласти кілька шурфів на новому місцезнаходженні з метою встановлення наявності чи відсутності культурного шару.

А. Юрченко

РОБОТИ В ЧУГУЇВСЬКОМУ РАЙОНІ

Спільна експедиція Слобідської археологічної служби ОАСУ та Художньо-меморіального музею І. Ю. Рєпіна м. Чугуїв продовжила дослідження пам'яток Чугуївського р-ну на Харківщині. В експедиції брали участь студенти історичного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна і гуртківці з Чугуївського Центру туризму та культури.

Сезон 2016 р. закінчився на майже повністю пограбованому могильнику Кочеток — Берізка, де вдалося дослідити одне кремацийне поховання. У полі було оглянуто і зафіксовано сліди дій грабіжників — не засипані ями, обпалені фрагменти кісток на поверхні, а також уламки салтівської кераміки та фрагменти казанів. На окремих фрагментах казанів були сліди заклепок, від кріплення ручок. В одній із копанок було виявлено фрагмент кістяного релікварія. На його поверхні помітний прокреслений орнамент. Із метою отримання бодай якоїсь інформації

про пам'ятку було закладено один розвідувальний шурф загальними розмірами 1 × 4 м на тій частині поля, котра не пошкоджена копаками. На глибині 0,65 м було відкрите кремацийне поховання. Кремация була розміщена на ґрунтовому останці (рис. 1). Обпалені людські кістки були зсіпані безсистемно. Серед кісток знайдено фрагмент стінки гончарної посудини та фрагмент намиста з 12 округлих сердолікових намистин. Намистини були розміщені по всьому похованню, тому сказати, чи становили вони один виріб, важко. Намистини однотипні, виготовлені з одного й того ж матеріалу, мають наскрізний отвір. Крім кераміки та намиста в похованні виявлено декілька металевих виробів: сильно оплавлений, не визначається; фрагмент браслету з бронзового сплаву; декілька фрагментів ланцюжків з округлими ланками. З огляду на різні в діаметрі ланки ланцюжків, це були різні вироби. Оригінальним